

A BELSŐ ENERGIA ÉS AZ ENTALPIA MEGVÁLTOZÁSAI

Egyszerű TD-i rendszereket tekintünk.

Belső energia - T, V -függés

$$U=U(T,V)$$

A teljes differenciálja:

$$dU = \left(\frac{\partial U}{\partial V} \right)_T dV + \left(\frac{\partial U}{\partial T} \right)_V dT$$

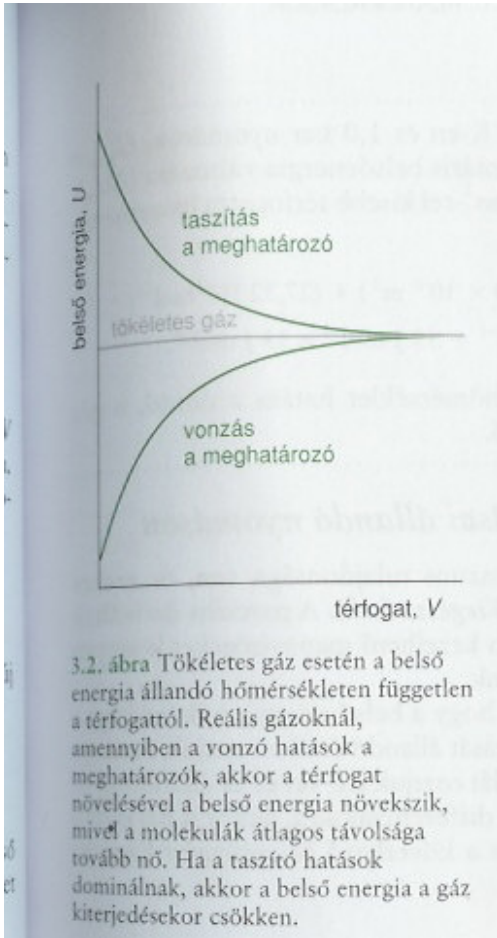
A második parciális differenciálhányadost már ismerjük, így:

$$dU = \left(\frac{\partial U}{\partial V} \right)_T dV + C_V dT$$

Az első parciális differenciálhányados a belső energia térfogat szerinti változását írja le. Szokás belső nyomásnak is nevezni. Jele: π_T

$$dU = \pi_T dV + C_V dT$$

π_T kvalitatív értelmezése a molekulák között ható kölcsönhatásokkal:

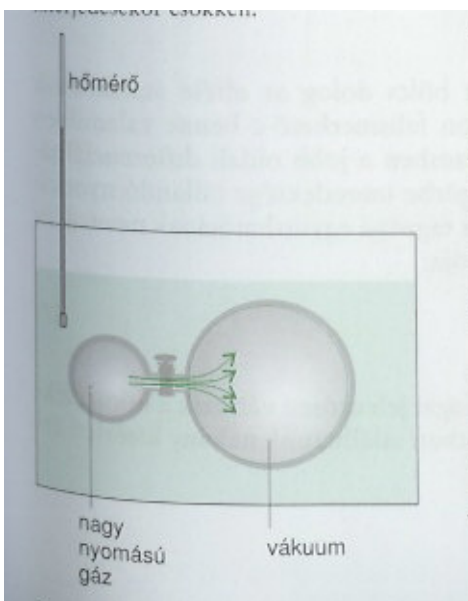
ÁBRA: Atkins 3.2.

Ha U csökken a rendszer tágítására ($\pi_T < 0$), akkor a potenciálgörbék taszító részei dominálnak a kölcsönhatásokban. Fordítva, ha U nő a rendszer tágítására ($\pi_T > 0$), akkor a potenciálgörbék vonzó részei dominálnak a kölcsönhatásokban.

Ideális gázra $\pi_T = 0$. Gondoljunk az ideális gáz potenciáljára, és a belső energia kifejezésére!

Kísérlet: Gay-Lussac-kísérlet, Joule-kísérlet.

ÁBRA: Atkins 3.3

Gáz kiterjesztése vákuumal szemben, vízfürdőben.

$w=0$, így $\Delta U=q$ következik az I. főtételből.

A kísérlet azonban nem mutat hőmérséklet változást, így $q \approx 0$, így $\Delta U \approx 0$, közelítőleg

izotermikus kiterjedés esetén. Azaz $\left(\frac{\partial U}{\partial V}\right)_T = 0$

ideális gázra. Azért óvatosság nem árt: a kísérlet nem elég érzékeny, valamint a vákuummal szembeni kiterjedés csak a $t=0$ időpillanatban igaz!

A HŐKAPACITÁSOK ÉS AZ ADIABATÁK

Adiabaták:

Azon állapotok összessége, melyek egy tetszőleges kiindulási állapotból reverzibilis adiabatikus munkavégzéssel elérhetők. Egy adiabatikus folyamat során elérhető állapotok alkotta görbe ábrázolható mind a T - V , mind a p - V diagramban. Azonban a görbe egyenlete általában igen bonyolult alakú. Az ideális gázokra (mire másra?) ez az egyenlet viszonylag könnyen levezethető!

Az adiabaták egyenletének érdekessége, hogy kapcsolatba hozhatók a hőkapacitásokkal is. Ugyanis az adiabatikus ($q=0$) térfogati munkára:

$$dU = -pdV ,$$

de tudjuk, hogy ideális gázokra a belső energia teljes differenciálja:

$$dU = C_V dT .$$

A két egyenletet egyenlővé téve és integrálva:

$$-\int_{V_1}^{V_2} pdV = \int_{T_1}^{T_2} C_V dT$$

Vegyük még észre, hogy elvben C_V is függne a térfogattól (vagyis V függvénye), de ideális gázra C_V valóban független V -től. Az ideális gáz modellre, tehát:

$$-nR \int_{V_1}^{V_2} \frac{dV}{V} = C_V \int_{T_1}^{T_2} \frac{dT}{T}$$

Ebből pedig következik az adiabaták egyenlete ideális gázokra:

$$-nR \ln \frac{V_2}{V_1} = C_V \ln \frac{T_2}{T_1}$$

vagy

$$\frac{nR}{C_V} \ln \frac{V_1}{V_2} = \ln \frac{T_2}{T_1} \text{ és } \left(\frac{V_2}{V_1} \right)^{(C_p - C_V)/C_V} = \left(\frac{T_1}{T_2} \right)$$

Ez az egyenlet a T - V függvénykapcsolatot adja meg ideális gázokra! Kis átalakítással természetesen a p - V függvénykapcsolat is megteremthető. Tudjuk, hogy ideális gázokra:

$$\frac{p_1 V_1}{p_2 V_2} = \left(\frac{T_1}{T_2} \right)$$

Ezért:

$$p_1 V_1^{C_p/C_v} = p_2 V_2^{C_p/C_v}$$

Vagy:

$$p V^{C_p/C_v} = \text{konstans}$$

Ez az adiabaták egyenlete a p - V diagramban, ideális gázokra!

Emlékezzünk az izotermák egyenletére p - V diagramban az ideális gáz esetén:

$$pV = \text{konstans}$$

MATEMATIKAI KÖZBEVETÉS: PARCIÁLIS DIFFERENCIÁLHÁNYADOSOK TULAJDONSÁGAI

1. Parciális differenciálhányadosok azonos változó szerinti képzése, de eltérő változó állandó értéken tartása mellett.

A teljes differenciálból kiindulva $f(x_1, x_2, x_3, \dots)$ függvényre:

$$df = \left(\frac{\partial f}{\partial x_1} \right)_{x_2, x_3, x_4, \dots} dx_1 + \left(\frac{\partial f}{\partial x_2} \right)_{x_1, x_3, x_4, \dots} dx_2 + \dots$$

Ebből

$$\left(\frac{\partial f}{\partial x_1} \right)_{z, x_3, x_4, \dots} = \left(\frac{\partial f}{\partial x_1} \right)_{x_2, x_3, x_4, \dots} + \left(\frac{\partial f}{\partial x_2} \right)_{x_1, x_3, x_4, \dots} \left(\frac{\partial x_2}{\partial x_1} \right)_{z, x_3, x_4, \dots} + \dots$$

Kétváltozós esetre:

$$\left(\frac{\partial f}{\partial x} \right)_z = \left(\frac{\partial f}{\partial x} \right)_y + \left(\frac{\partial f}{\partial y} \right)_x \left(\frac{\partial y}{\partial x} \right)_z$$

2. Inverziós összefüggés:

$$\left(\frac{\partial x}{\partial y} \right)_z = \frac{1}{\left(\frac{\partial y}{\partial x} \right)_z}$$

3. Permutáló összefüggés:

$$\left(\frac{\partial x}{\partial y} \right)_z \left(\frac{\partial y}{\partial z} \right)_x \left(\frac{\partial z}{\partial x} \right)_y = -1$$

4. Vegyes második parciális differenciálhányadosok:

$$\left(\frac{\partial \left[\left(\frac{\partial f}{\partial x} \right)_y \right]}{\partial y} \right)_x = \frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y}$$

A differenciálás sorrendje felcserélhető:

$$\frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y} = \frac{\partial^2 f}{\partial y \partial x}$$

Egy másik eset: belső energia – állandó nyomáson

Osszuk el az előző egyenlet mindkét oldalát dT -vel, állandó p -n.

$$dU = \pi_T dV + C_V dT$$

Az eredmény:

$$\left(\frac{\partial U}{\partial T}\right)_p = \pi_T \left(\frac{\partial V}{\partial T}\right)_p + C_V$$

A $\left(\frac{\partial V}{\partial T}\right)_p$ differenciálhányados az anyagok α tágulási együtthatójával (mérhető mennyiség) áll kapcsolatban:

$$\alpha = \frac{1}{V} \left(\frac{\partial V}{\partial T}\right)_p$$

Így:

$$\left(\frac{\partial U}{\partial T}\right)_p = \alpha \pi_T V + C_V$$

Ideális gázra ($\pi_T = 0$):

$$\left(\frac{\partial U}{\partial T}\right)_p = C_V$$

A belső energia állandó térfogaton és nyomáson vett hőmérséklet szerinti differenciálhányadosainak összefüggését kaptuk.

Entalpia - T,p -függés

$$H=H(T,p)$$

A teljes differenciálja:

$$dH = \left(\frac{\partial H}{\partial p} \right)_T dp + \left(\frac{\partial H}{\partial T} \right)_p dT$$

A második parciális differenciálhányadost már ismerjük, így:

$$dH = \left(\frac{\partial H}{\partial p} \right)_T dp + C_p dT$$

Az első parciális differenciálhányados az entalpia nyomás szerinti változását írja le. Önmagában nem túl izgalmas mennyiség ... De használható mérhető mennyiségekkel való kapcsolat megteremtésére!

A másik (hasznosabb) eset: Entalpia – állandó térfogaton

Osszuk el az előző egyenlet mindkét oldalát dT -vel , állandó V -n.

$$dH = \left(\frac{\partial H}{\partial p} \right)_T dp + C_p dT$$

Az eredmény:

$$\left(\frac{\partial H}{\partial T} \right)_V = \left(\frac{\partial H}{\partial p} \right)_T \left(\frac{\partial p}{\partial T} \right)_V + C_p$$

A $\left(\frac{\partial H}{\partial p} \right)_T$ differenciálhányados a μ Joule-Thomson-együtthatóval és az állandó nyomáson vett hőkapacitással, a $\left(\frac{\partial p}{\partial T} \right)_V$ differenciálhányados az α tágulási együtthatóval és a κ_T izoterm kompresszibilitással áll a következő kapcsolatban:

$$\left(\frac{\partial H}{\partial p}\right)_T = -\mu C_p,$$

ahol

$$\mu = \left(\frac{\partial T}{\partial p}\right)_H,$$

és

$$\left(\frac{\partial p}{\partial T}\right)_V = \frac{\alpha}{\kappa_T},$$

ahol

$$\kappa_T = -\frac{1}{V} \left(\frac{\partial V}{\partial p}\right)_T.$$

Így

$$\left(\frac{\partial H}{\partial T}\right)_V = \left(1 - \frac{\alpha\mu}{\kappa_T}\right) C_p$$

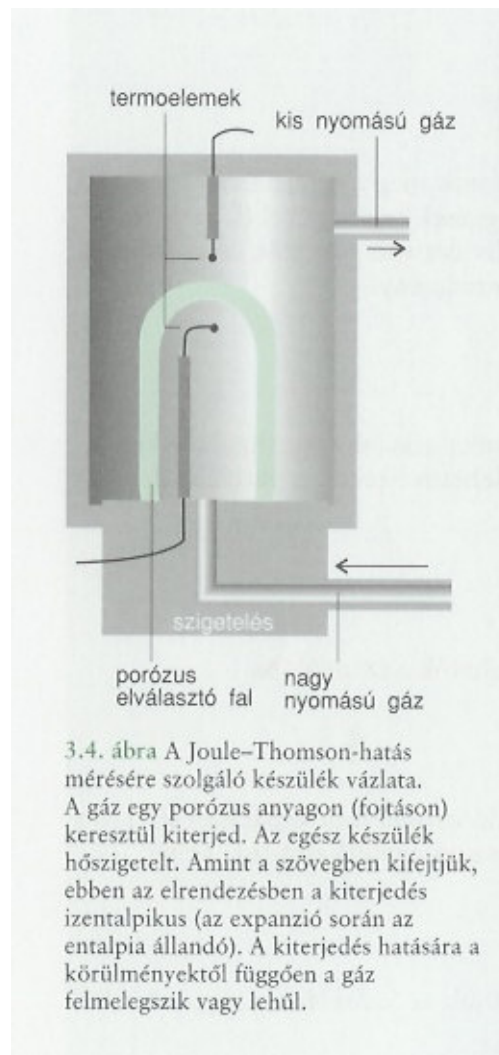
A kifejezésből csak a μ Joule-Thomson-együttható nem ismert, de mérhető a nagy gyakorlati fontosságú Joule-Thomson kísérlet segítségével.

A JOULE-THOMSON HATÁS ÉS KÍSÉRLET

Joule-Thomson kísérlet: Egy adiabatikusan szigetelt rendszerben nagy nyomású gáz átnyomása porózus falon (fojtáson), majd a tágulási oldalon, az alacsonyabb nyomású térben a hőmérséklet csökkenésének mérése. Adiabatikus expanzió.

ÁBRA: Atkins 3.4.

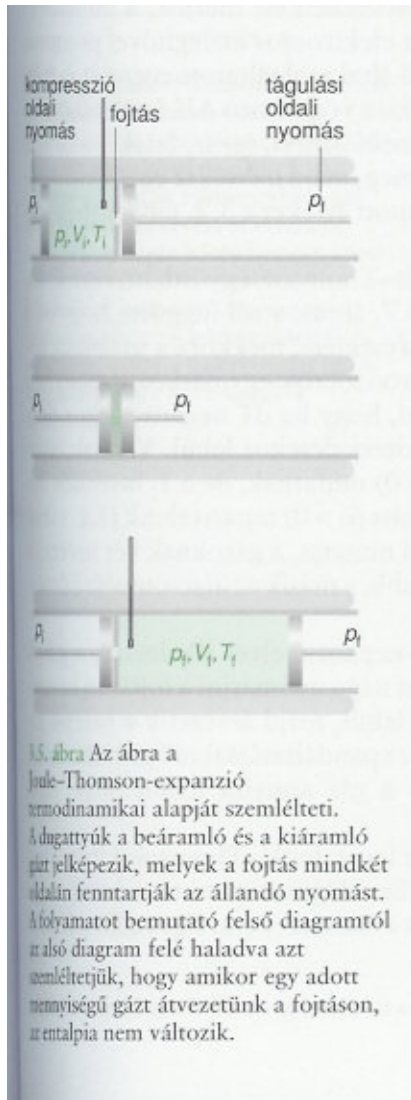
Tapasztalat: nyomások különbsége arányos a hőmérsékletek különbségével.

Joule-Thomson hatás: adiabatikus expanziót kísérő hőmérséklet csökkenés.

A kísérlet termodinamikai elemzése:

Kiindulási pontok: reverzibilis adiabatikus folyamat, $q=0$.

ÁBRA: Atkins 3.5.

Nagyobb nyomású oldal:

$$p_i, V_i, T_i$$

összenyomás

$$\text{a végzett munka: } w = p_i V_i$$

Kisebb nyomású oldal:

$$p_f, V_f, T_f$$

kitágulás (T csökkenhet is, nőhet is!)

$$\text{a végzett munka: } w = -p_f V_f$$

TD. I. főtételel:

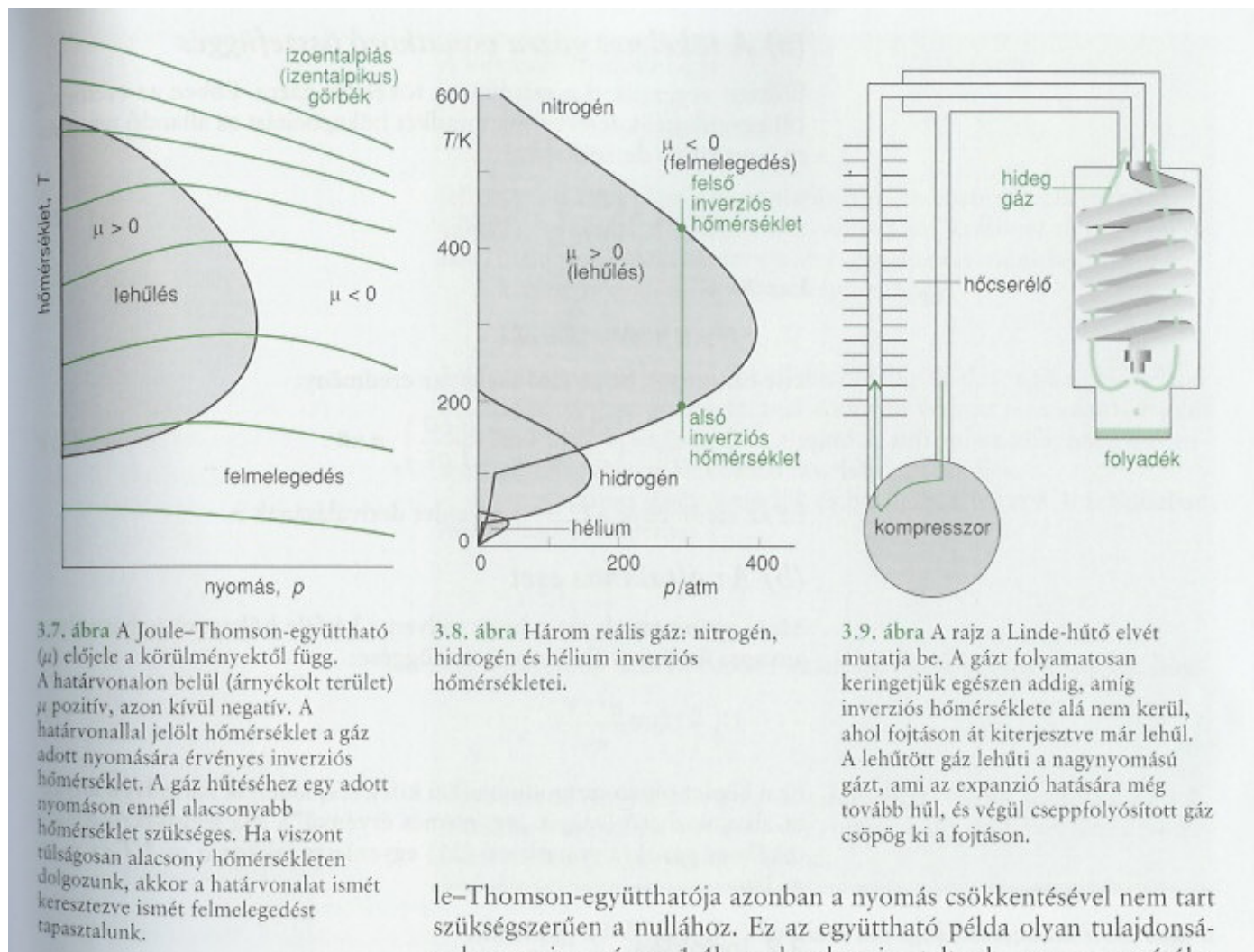
$$U_f - U_i = w = p_i V_i - p_f V_f,$$

vagyis $H_i = H_f$. A folyamat izoentalpiás. A mért termodinamikai mennyiség így

$$\text{a } \mu = \left(\frac{\partial T}{\partial p} \right)_H \text{ koefficiens.}$$

A Joule-Thomson együttható vizsgálata

ÁBRA: Atkins. 3.7-3.8-3.9

Kitágulásnál általában hűtőhatást mutatnak a reális gázok, de a hatás megfordulhat az inverziós hőmérsékleten (vonzó és taszító hatások viszonyától függ)! Tehát μ lehet pozitív vagy negatív is. Ideális gázokra $\mu=0$.
Inverziós nyomás!